

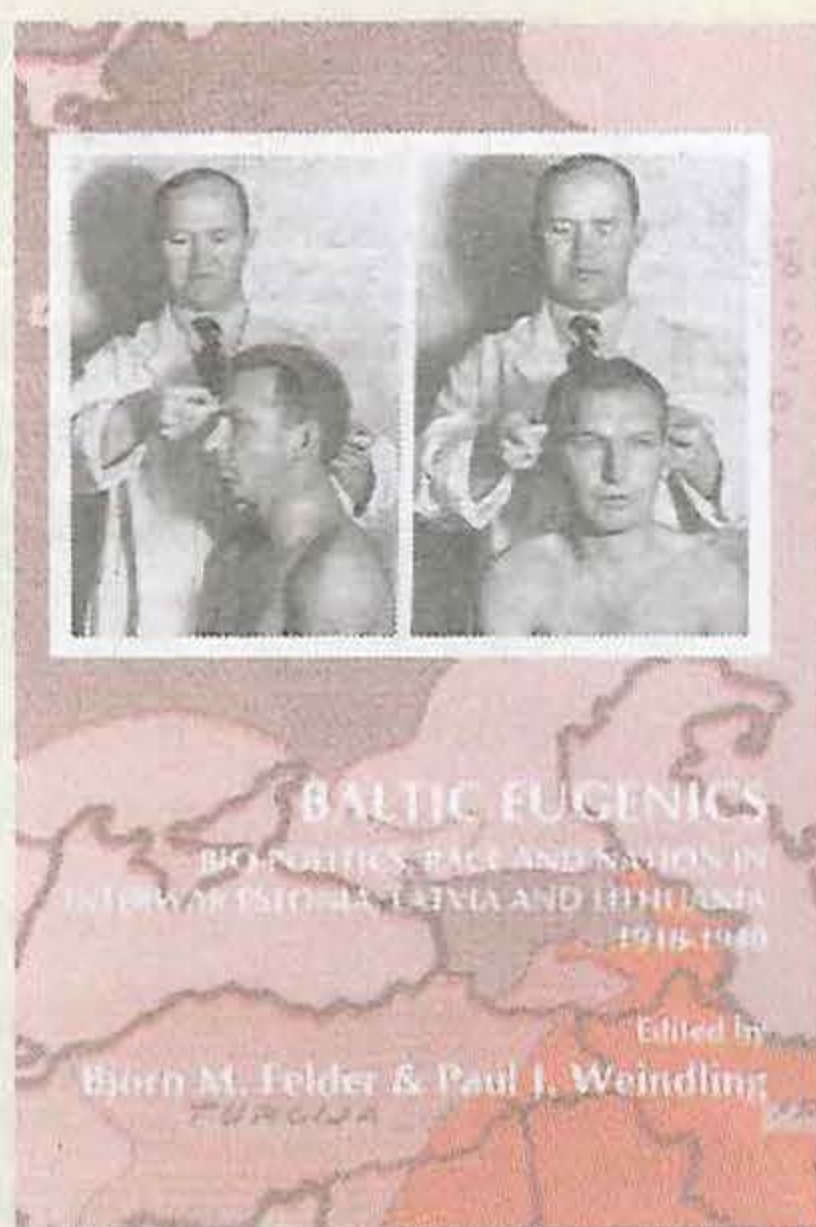
Eugeenika Balti moodi: “Kellele kuulub maa, see peaks ka külvama”

St. Galleni ülikooli Balti ajaloo õppejõud, ajaloodoktor **Yves Partschefeld** kirjutab eugeenika ajaloost Eestis, Lätis ja Leedus ning tutvustab vastavateemalist koguteost.

Björn M. Felderi ja Paul J. Weindlingi koostatud kogumik käsitleb varem uurimata eugeenika ajalugu sõdadevahelises Baltikumis. Teoses vaadeldakse esimest korda Eestis, Lätis ja Leedus ajavahemikus 1918 kuni 1940 korraldatud eugeenilisi projekte ja need paigutatakse ka üleeuroopaliselt raamistikku.

Eugeenika eesmärk on rahvuse tugevdamine ja ühtlustamine. Balti riikide eugeenika ulatub ajas tagasi esimese maailmasõja eelsesesse tsaaririigi perioodi. Peterburi ja Tartu ülikool kujutasid endast Vene impeeriumis eugeenikaalase mõttevahetuse keskus. Tolleaegsete arutelude põhjusteks olid nii 19. sajandi jooksul üha enam kandepinda võitev darvinism kui ka degeneratiivsete haiguste diagnoosimise algus. Mõttevahetused neil teemadel jätkusid pärast 1918. aastat iseseisvas Eestis, Lätis ja Leedus. Eestis pöörati eugeenikale enim tähelepanu 1920. aastatel. Lätis, mida iseloomustas võrreldes teiste Balti riikidega suure hulga tööstustöölise olemasolu, oli eugeenikadiskussioon mõjutatud marksistlikest teooriatest. Leedus andis tooni katoliiklus. Nii Lätis kui Leedus algas laiem eugeenikat puudutav mõttevahetus Eestist hiljem, 1930ndatel.

Ajalistele erinevustele vaatamata oli Lätille ja Eestile ühine, et eugeenilisi praktilisi asuti rakendama siis, kui võimule said autoritaarsed režiimid – 1934. aastal. Mis aga ei tähenda, et eugeenikat propageerivaid eraalgatusi poleks olnud varem: 1924. aastal loodi Eestis eugeenikaselts ning 1927 esimene eugeeniline nõuandla. Samuti eraalgatusena loodi Lätis vastav nõustamispunkt 1929. aastal, kuid juba 1933. aastal hakkas Lätis kehtima eugeenilistest ideedest inspi-

Björn M. Felder & Paul J. Weindling “**Baltic Eugenics. Bio-Politics, Race and Nation in Interwar Estonia, Latvia and Lithuania 1918-1940**” Rodopi, 2013. 335 lk.

reeritud abordiseadus. Kui Leedus kehtis 1926. aastast **Antanas Smetona** ebademokraatlik režiim, avas sealne eugeeniline nõuandla ukseid alles 1934. aastal ning 1935. aastast kehtima hakanud abordiseadus vältis eugeenika mõiste kasutamist sootuks. Ilmselt võib seda pidada katoliku kiriku mõjuks.

Kõigi kolme Balti riigi eugeenikaalaseid ideid ja algatusi ühendas neis valitsevate režiimide maaelu idealiseeriv agronatsionalism. Samas rakendati Eestis, Lätis ja Leedus eugeenikat ikkagi ülimõdukalt võrreldes Saksamaa ja Skandinaaviaga. Homogeensest rassiühiskonnast ei rää-

gitud. Samuti ei mindud Balti riikides rahvusvahemuste kallale. Mis aga ei tähenda, et eugeenikat poleks üldse rakendatud. Nii tehti Eestis ajavahemikul 1937 kuni 1940 teadaolevalt 60 sundsteriliseerimist, Lätis 1938–1940 umbes 80. Sunnitud raseduse katkestuste kohta – mida tuli ette eelkõige Leedus – täpsed arvud puuduvad.

Eugeenikaprogrammid lõpetas Nõukogude okupatsioon 1940. aastal. Ka pärast sakslaste sissemarssi 1941 ei taaskäivitatud vastavaid ettevõtmisi. Seevastu leidis koos Saksa okupatsiooniga tee Balti riikidesse eutanaasia. Kuni sõja lõpuni rakendati seda vaimuhaigete puhul – Lätis mahalaskmise, Eestis ja Leedus surnuks näljutamise kaudu.

Mis puudutab Felderi ja Weindlingi raamatut, siis on tegu eelkõige akadeemilisele lugejale suunatud teosega, mis pakub siiski ka igale huvilisele võimaluse tutvuda ühe 20. sajandi Baltimaade ajaloo vähetuntud aspektiga, mis seob nende maade ajalugu – negatiivses mõttes – laiemalt Euroopa ajalooga.

Tõlkis **Peeter Helme**